

SHAXS VA UNING PSIXOLOGIK YETUKLIGINI TA'MINLASHDA JAMOANING O'RNI

Salayeva Navbahar, Urganch davlat universiteti dotsenti

THE ROLE OF THE TEAM IN ENSURING THE INDIVIDUAL AND HIS PSYCHOLOGICAL MATURITY

Salaeva Navbahar, Associate Professor of Urganch State University

РОЛЬ КОЛЛЕКТИВА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЛИЧНОСТИ И ЕЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЗРЕЛОСТИ

*Салаева Навбахар, доцент Ургенчского государственного
университета*

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxsning tuzilishi, shakllanishi va psixologik yetukligini ta'minlashda muhitning, shaxslararo munosabatlarning roli va ahamiyati juda katta ekanligi o'z ifodasini topgan.

Kalit so'zlar: psixologik yetuklik, sinf jamoasi, o'zlashtirish, o'z-o'zini boshqarish, munosabat, temperament, xarakter.

Abstract: The concept of psychological maturity of a personality is multifaceted and includes such basic concepts as cognitive processes, emotions and emotions, communication and relationships, abilities and temperament, volitional qualities and the degree of formation of his behavior, patterns, psychological mechanisms, states and processes.

Keywords: psychological maturity, classroom staff, skill, self-control, attitude, temperament, character.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы касающиеся психологической зрелости, становление, созревание личности в коллективе. А также роль межличностных отношениях в обществе.

Ключевые слова: психологическая зрелость, ученическая группа, успеваемость, самоконтроль, отношение, темперамент, характер.

KIRISH. Shaxsning tuzilishi va shakllanishida u yashayotgan muhitning kishilik jamiyatining roli juda kattadir. Tashqi muhit inson shaxsining tarkib topishda muhim ahamiyatga ega. Birinchidan, ijtimoiy muhitdagi turli hodisalar odamning ongiga bevosita ta'sir qilib, unda chuqur iz qoldiradi. Ikkinchidan, tashqi ijtimoiy muhim ta'sirining chuqurroq va mustahkamroq bo'lishiga odamning o'zi yordam beradi. Shaxsning psixologik yetukligi tushunchasi ko'p qirrali bo'lib, unga bilish jarayonlari, emotsiya va hissiyot, muloqot va munosabatlar, qobiliyat va temperament, irodaviy sifatleri hamda uning xulq-atvori shakllanish darajasi kabi asosiy tushunchalar, xususiyatlar, qonuniyatlar, psixologik mexanizmlar, holat va jarayonlarga borib taqaladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD.

Biz bilamizki, shaxsning psixologik yetukligini ta'minlashda ontogeneznining muayyan qonuniyatlari muhim ahamiyat kasb etadi. E.G'.G'oziyev o'zining "Psixologiya metodologiyasi" risolasida psixologik yetuklikni ta'minlovchi omillardan biri - bu shart-sharoitlarning mavjudligidir deb ta'kidlaydi. Shart-sharoitlar o'zining rang-barangligi, turfaligi, o'ziga xosliklari, chegarasi, qonun va qonuniyatlari bilan ifodalanadi. A.V.Petrovskiy "Vaqt psixologiyasi" risolasida shaxs yetukligini ta'minlovchi shaxslararo munosabatlarning xronologiyasi tushunchasini psixologiya faniga kiritgan, aynan ushbu tushunchaning mazmun va mohiyatini, psixologik mexanizmlarini, qonuniyatlarining o'rni va rolini e'tirof etgan.

[https://orcid.org/
0244-0020-0342-0442](https://orcid.org/0244-0020-0342-0442)

e-mail:
navbahar@gmail.com

Aynan shaxsning o'ziga aloqador bo'lgan subyektiv shart-sharoitlar shaxslilik, shaxslararo munosabat, mikro, makro va mize muhitdagi ijtimoiy-psixologik, kommunikativ, interaktiv, pertseptiv ta'sirlar hamda o'zaro ta'sirlarning muayyan maromlariga rioya qilishi bilan tavsiflanadi[5]. Shaxsning faoliyati, muomalasi, xulq-atvori, emotsiya va hissiyotlardan tashqari turli vaziyatlar, shart-sharoitlar harakatlantiruvchi kuch, uzluksizligini amalga oshiruvchi mexanizm, maromiylilikni aks ettiruvchi qonuniyat sifatida katta ahamiyat kasb etadi. Shu sababli ham shaxsning eng muhim bo'lgan yetakchi faoliyatlardan biri bo'lgan ta'lim olish jarayonida uzoq davom etadigan davr maktabda tahsil olish hisoblanadi.

Maktab o'quvchisining maktabda ta'lim-tarbiya olishidagi eng muhim va katta ahamiyat kasb etuvchi psixologik yetuklik masalasi uning shaxsiy yo'nalishlari, maqsadlari, ehtiyojlari, dunyoqarashi hamda shaxsning o'ziga xos bo'lgan individual va tipologik xususiyatlari bilan ifodalanadi. O'quvchining shaxs sifatida shakllanishi guruhiiy munosabatlar va shaxslararo munosabatlar hamda uning sinfdagi tutgan o'rni, mavqeyi, roli, mas'uliyati vazifalari va majburiyatlarini qay yo'sinda bajarishi ham muhimdir. Shu sababli ham o'quvchining psixologik yetukligini ta'minlanishida sinf jamoasining tarbiyaviy imkoniyatlari jihatidan qarab chiqish ham maqsadga muvofiqdir. Hozirgi kunda o'quvchilar jamoasini shakllantirish va jamoaning har bir a'zosini ijtimoiy faol qilib kamol toptirish masalasi dolzarb masalalardan biri sanaladi.

O'quvchilar jamoasini ijtimoiy faol guruh darajasiga ko'tarish va ularning jipsligi va hamjihatligini bir me'yorda saqlash ko'p jihatdan sinf rahbari va fan o'qituvchilari zimmasidagi mas'uliyatli vazifadir. Psixologiyada shaxsning psixologik yetukligini tahlil qilganimizda bevosita uning o'z-o'zini baholashi jarayoni ham muhim sanaladi. O'z-o'ziga baho berish - psixologiyada o'z shaxsiy psixologik xususiyatlarini va fazilatlarini, yutuq va kamchiliklarini, shuningdek, muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizliklarini baholash tushuniladi. O'z-o'ziga baho berish adekvat, yuqori va past bo'lishi mumkin[5]. Ta'lim-tarbiya jarayonida individual, psixologik jihatdan asoslangan yondashuvni amalga oshirish uchun ularning temperament xususiyatlarini to'g'ri tasavvur qilish va bilish lozim. O'quvchining rivojlanish sharoitlarini bilgach, uning har xil holatdagi xulqi va faoliyati to'g'risidagi ma'lumot-

larni solishtirib, tasodifiy xulq-atvorini, odatlarini, temperamentning asosiy belgilaridan ajratish mumkin.

Maktab o'quvchilari faoliyatining asosiy turi o'quv-biluv jarayonidir. Shuning uchun ham unga sinf jamoasining munosabatini jamoa o'zining o'quv vazifalariga qanchalik vijdonan munosabatda bo'layotganligini, qanday o'quv fanlariga qiziqishi va nima uchun qiziqishini aniqlash zarur. O'qishga bo'lgan chuqur qiziqish faqat sinfning o'zlashtirishida emas, balki fan to'garaklarining ishida, ko'riktanlovlarda, olimpiada va bellashuvlarda ishtirok etishida ham namoyon bo'ladi. Bu faoliyat o'quvchilarni qanchalik birlashtirayotganiga, ularning bir-birlariga yordam ko'rsatishlariga, sinfdoshlarining muvaffaqiyatlari va mag'lubiyatlariga qanday munosabatda bo'lishlariga, butun sinfning yuqori o'zlashtirishi uchun harakat olib borishlari yoki olib bormasliklariga diqqatni qaratish muhimdir. G'.B.Shoumarov o'tkazgan tadqiqotlarida, jamoadagi guruhiiy faoliyat o'quvchilarni birlashtirishi va o'ziga xos bo'lgan ijtimoiy faollikni yuzaga keltirishi aniqlangan. Bu esa avvalo jamoa hayoti va faoliyatining xususiyatiga va mazmuniga bog'liqdir[6].

MUHOKAMA. Jamoaning mashg'ulotlardan tashqari vaqtdagi hayoti ham katta ahamiyat kasb etib, o'quvchilarning ijtimoiy faoliyatda ishtiyoq bilan qatnashishlari yoki faqat birgalikdagi ishlar, sayrlarga intilishlarini ham aniqlash zarur. Agar jamoa ahamiyatli va muhim ishlar bilan birlashgan bo'lsa, faoliyat hamkorligi, o'zaro yordam namoyon bo'ladi. Har kim umumiy ishga qo'shilar ekan, o'zining unga daxldor ekanligini his qiladi, ijtimoiy hulq-atvorning zarurlarini o'zlashtiradi. Aynan ushbu jarayonda o'quvchi o'zini va o'zgalarning faoliyatini tahlil qilishi, taqqoslashi, qiyoslashi natijasida o'zini baholashi ham psixologik yetuklikka eltuvchi muhim omil sanaladi.

Sinf faoliyatining mazmuni va shaklini tahlil qilganda, uning hayoti butun maktab jamoasining hayoti bilan bog'langanligini alohida e'tibor qaratish uchun sinfning maktab hayotiga daxldorligini yoki, aksincha, uning o'z tor guruhiiy manfaatlari doirasida ajralib qolishga, alohida bo'lib olishga, o'zini boshqalarga qarama-qarshi qo'yishga intilishiga ham e'tibor qaratish lozim[3]. Sinfni psixologik-pedagogik jihatdan tahlil qilganda uning faoliyati mazmuni va shakllarini aniqlash bilan bir qatorda istiqbolga mo'ljallangan rejalar ham mavjudligini belgilab chi-

qish zarur. Har bir o'quvchilar jamoasining ayni vaqtda istiqbollari yaqinda amalga oshiriladigan va uzoqqa mo'ljallangan bo'ladi. Busiz jamoa rivojlana olmaydi. Psixologik-pedagogik tavsifnomada sinf jamoasi o'zining boshqaruv tizimiga ega bo'lgan ijtimoiy guruh sifatida namoyon bo'lishi lozim.

O'quvchining psixologik yetukligini ta'minlashda guruhning o'zini o'zi boshqarish xususiyatlaridan biri bo'lgan faollarning mavjudligidir. Sinfda faollar bo'lganligi tufayli jamoada o'quvchilar o'rtasida muayyan munosabatlar qaror topadi, ular talabchanlik va mas'uliyat, tanqid va o'z-o'zini tanqid bilan, buyruq berish va bo'ysunish mahorati bilan ajralib turadi. Aynan huddi shu fazilatlariga birinchi navbatda e'tibor berish zarur. Bundan tashqari, sinf faollari jamoaga qanchalik ijobiy ta'sir ko'rsatishini, o'ziga yuklangan vazifalarni bajaradimi, obro'e'tiborga sazovormi yoki yo'qmi, ana shularni aniqlash ham muhimdir.

Rivojlanishning ikkinchi bosqichida jamoa a'zolariga sinf faollarining o'zlari tarbiyalovchi talablar qo'ya boshlaydilar. Shaxsning o'ziga qo'yadigan talablari boshqalarga qo'yadigan talablaridan kamroq bo'ladi. Uchinchi bosqichda o'quvchilarning hammasi jamoaning umumiy manfaatlarini, obro'si va sha'nini qadrlaydilar, har kimga tarbiyaviy talab qo'ya boshlaydilar, yaxshi ishlarni qo'llab-quvvatlab, ular bilan faxrlanadilar. Jamoatchilik fikri juda katta ahamiyat kasb etadi. O'ziga bo'lgan talablar boshqalarga nisbatan muvofiq keladi. Agar jamoa to'g'ri rivojlanib borsa, o'ziga bo'lgan talablar shaxsning ehtiyojiga aylanadi.

Guruhga berkitilgan sinf rahbari jamoaning rivojlanish darajasini aniqlashda guruh ko'rsatkichlariga katta e'tibor qaratishi lozim. "Biz" tamoyilining mavjudligi, guruhda jipslikning mavjudligi, guruhda faollarning ko'pligi, guruhdagi hamkorlik va birlikning mavjudligi, jamoaning an'analari ham katta ahamiyat kasb etadi. Ularda vujudga kelgan jamoaviy fikri, qiziqishlari, maktabga munosabat, bir-biriga va o'qituvchilarga bo'lgan munosabat o'z ifodasini topadi. Bu esa, muayyan xulq-atvor me'yorlarining an'anaviy bo'lib qolishiga zamin yaratadi.

NATIJALAR. O'quvchining psixologik yetukligini ta'minlashda sinfda qaror topgan shaxslararo munosabatlarga ham katta ahamiyat kasb etadi. Chunki bu munosabatlar tizimi ko'p jihatdan jamoaning shaxsga ko'rsatadigan tarbiyalovchi ta'sirini ham, uning psixologik muhitini ham belgilab beradi.

M.G.Davletshin o'z tadqiqotlarida, guruh o'quvchilari o'rtasidagi hamkorlik, ochiqlik, samimiylik, ko'tarinkilik, tetiklik va yaxshi kayfiyat ham ijobiy psixologik muhitni yuzaga keltirishga sabab bo'ladi deb ta'kidlaydi. Jamoada o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlar ishchanlik va shaxsiy yo'nalishlar bo'yicha rivojlanadi. Ishchanlik munosabatlari har bir o'quvchining ijtimoiy vazifasi bilan belgilanadi, shu sababli ular talab qilishlari, nazorat qilishlari mumkin, bir kishi boshqasiga bo'ysunishi, topshirilgan ishni bajarishi lozim. Lekin shu bilan birga o'quvchilar shaxs sifatida bir-birlariga befarq munosabatda bo'ladilar, birovlariga xayrixohlik bilan qarasarlar, boshqalarga befarqlik bilan yoki umuman e'tiborsiz qaraydilar; kimlargadir intiladilar, ular bilan do'stlashishga intiladilar, boshqalarni esa ichdan rad qiladilar. Bu ichki shaxslararo munosabatlar har bir o'quvchining hayotiga va umuman jamoaning faoliyatiga kuchli tasir ko'rsatadi. Bu esa uning psixologik yetukligini ta'minlashga zamin yaratadi.

XULOSA. Demak, shaxsning psixologik yetukligini ta'minlashda unga ta'sir qiluvchi kichik muhit mavjud bo'lib, u ana shu muhitga qabul qilingan bo'ladi va unda o'z o'rnini egallaydi, o'z vazifasini bajaradi. Bu yerda o'ziga xos munosabatlar, axloq, me'yor, chegara, qonun-qoidalar, o'zaro rag'batlar qaror topadi. Bordi-yu, agar kichik guruhlar hayotining mazmuni sinf talablariga zid kelib qolsa, bu hol uning tarbiyaviy imkoniyatlarini cheklab qo'yadi yoki umuman yo'qqa chiqaradi. Psixologik yetuklik masalasi shaxslar o'rtasidagi shaxslararo munosabatlarni bashorat etish, bir maromda kechishini ta'minlashda muhim omil bo'lib, har bir alohida shaxsning shakllanishiga ta'sir qilish imkonini yaratadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Asadov Y.M. Ruhiiy holatlar diagnostikasi va korreksiyasi. –T., 2000.
2. Davletshin M.G., To'ychiyeva S.Yosh va pedagogik psixologiya. –T., 2004.
3. Do'stmuhammedova Sh.A. O'qituvchilarning o'quv faoliyatlarini boshqarish psixologiyasi. – T., 2000.
4. G'oziyev E.G'. Pedagogik psixologiya asoslari. – T.: O'qituvchi, 2000.
5. G'oziyev E.G'. Psixologiya metodologiyasi. –T.: O'qituvchi, 2002.
6. Shoumarov G'.B. Psixologning 1001savolga 1001 javobi. T., 2023.
7. Xurvaliyeva T. Maktabda psixologik xizmatni tashkil etish. – A.Avloniy nomidagi XTXQTMOMI, 2006.
8. Yo'ldoshev U.A., Po'latov M. Amaliy psixologning ish kitobi. – Navoiy, 2000.